

Over de verspreiding van het visdiefje (*Sterna hirundo hirundo*) als broedvogel (II)

Door S. Braaksma

Iedereen, die de verspreidingskaart in de „Vogelgids” wel eens heeft bekeken, weet, dat het *visdiefje* in alle landen van Europa voorkomt als broedvogel. Het is over het algemeen een typische kustvogel en het aantal broedparen in het binnenland is dientengevolge meestal gering. Dit geldt reeds voor ons eigen land, maar stellig in nog veel sterkere mate voor landen, waar de voedselgebieden in het binnenland een aanmerkelijk kleinere oppervlakte hebben. Helaas zijn hierover slechts zeer weinig kwantitatieve gegevens bekend. Dat niet alleen het voedselareaal de dichtheid van een visdiefpopulatie beïnvloedt, wordt bewezen door het feit, dat ons buurland België, dat naast een vrij uitgestrekt kustgebied verschillende rivieren en vennen bezit, in totaal slechts circa 10 broedparen van het *visdiefje* herbergt (Verheyen 1957). Ook bijv. op het eiland Corsica, dat zeer dun bevolkt is en verschillende ogenschijnlijk voor de soort zeer geschikte strandjes en rivieroeveren bezit, is het *visdiefje* uiterst schaars. Een verklaring hiervoor is vooralsnog moeilijk te geven.

Het *visdiefje* is niet alleen een broedvogel van geheel Europa, doch komt ook als zodanig voor in Westelijk Azië, langs de kust van Tunis, op de Azoren, op de Canarische eilanden en in het Oostelijke deel van de Ver Staten en Canada, alsmede in West-Indië en Venezuela.

Dank zij de welwillende medewerking van Prof. Dr. K. H. Voous konden in de literatuur een aantal kwantitatieve gegevens over de verspreiding in het buitenland worden achterhaald. Over het voorkomen in de meeste landen konden echter voorlopig alleen maar vage aanduidingen zoals „vrij schaars”, „algemeen” of „gewone broedvogel” worden gevonden. Het spreekt vanzelf, dat de waarde van dergelijke opgaven vrijwel nihil is, daar de ene waarnemer bijv. 50 broedparen als veel zal beschouwen en de andere daarentegen 500 erg weinig vindt! Om bij de positieve opgaven terug te keren:

Het totale aantal broedparen in Ame-

(Staatsdeling Natuurbescherming van het Staatsbosbeheer, met medewerking van het R.I.V.O.N.)

rika doet vermoedelijk niet veel onder voor dat in Europa, hoewel de dichtheid plaatselijk kennelijk sterk varieert, bijv.: Cape Cod Region (Massachusetts) niet minder dan circa 15 000 broedparen; Maine plm. 4 500 broedparen en Newfoundland minstens 1000 broedparen. Bovendien nestelt de soort hier nog op tal van andere plaatsen, waarover kwantitatieve gegevens helaas meestal ontbreken (verg. o.a. Cleveland Bent, 1921 Peters en Burleigh, 1951 en Fisher en Lockley, 1954).

Het totaal aantal broedparen in West-Indië en in Venezuela, alsmede op de Azoren en op de Canarische eilanden is, evenals dat in Tunis, ongetwijfeld slechts gering. Over de omvang van de populatie in Centraal- en Oost-Europa en in West-Azië zijn tot dusverre geen kwantitatieve gegevens bekend, met uitzondering van mededelingen over het voorkomen van zeer grote broedkolonies aan de Kaspische Zee en aan de Zwarte Zee, waar de soort ten dele in goed beschermde reservaten blijkt te nestelen. In Zuid-Europa is de soort ongetwijfeld weinig talrijk, hoewel ook hierover kwantitatieve gegevens ontbreken.

Beter bekend is de verspreiding in West- en Noord-Europa: De *visdief*-bevolking in Engeland en Wales werd in 1954 getaxeerd op ten hoogste 7000 broedparen per jaar (zie Fisher en Lockley). In Frankrijk, waar de soort als „gewone broedvogel” wordt vermeld (Mayaud, 1936) broedt de *visdief* waarschijnlijk alleen in flink aantal op de Kanaaleilanden en verder slechts verspreid in klein aantal. Over het voorkomen in België is hiervoor reeds een en ander gezegd. In Duitsland nestelden in 1939 waarschijnlijk 15 à 16 000 paren (Schulz, 1947). Het leeuwendeel hiervan broedde ongetwijfeld langs de Noordzeekust, waar het aantal broedparen in 1950 werd geschat op 12 840 (Goethe, 1952). In de Scandinavische landen is het *visdiefje* eveneens een typische kustvogel, die slechts in het uiterste noorden als broedvogel ontbreekt.

In het binnenland komt de soort slechts plaatselijk voor als broedvogel langs rivieren en meren en is daar over het algemeen weinig talrijk (Kullenberg, 1946). kwantitatieve gegevens zijn alleen uit Finland bekend, waar de schattingen overigens sterk uiteen lopen, nl. van 6000 paren (Merikallio, 1955) tot 30 000 paren (Lethonen, 1955).

Hoewel de hiervoor genoemde gegevens ongetwijfeld slechts een vrij wankele basis bieden voor het maken van een aantalsschatting, lijkt het niet onwaarschijnlijk, dat in Europa ten westen van het „IJzeren gordijn” het totale aantal broedparen ligt tussen 100 000 en 150 000.

Het *visdiefje* behoort in Nederland sedert 1912 tot de bij de wet volledig beschermde vogels. De soort heeft als gevolg hiervan thans in ons land slechts weinig van directe vervolging door de mens te lijden. Deze vervolging blijft nu nl. meestal beperkt tot het uithalen van een aantal eieren door de schooljeugd (in de oorlogsjaren was het uiteraard niet alleen de jeugd, die zich met deze praktijken bezig hield!).

Dat het vroeger niet bij eierroof bleef, mag als algemeen bekend worden verondersteld. Vrijwel iedere vogelbeschermer weet immers, dat het juist de slachtingen onder de sterns zijn geweest, die de totstandkoming van de Vogelwet 1912 ten zeerste hebben bevorderd. (Het is bekend, dat vooral in de jaren 1906—1908 vele tienduizenden sterns werden gedood terwille van de verenmode, waarbij de opbrengsten varieerden van f 0,10 tot f 0,20 per vogel!!) Er is hiervoor met opzet gesproken over directe menselijke vervolging.

De *visdiefjes* hebben nu nl. indirect nog steeds veel van de mensen te verduren. Hierbij denken wij niet in de eerste plaats aan het uitmaaien van legfels, het doodmaaien van jongen of de overbeveiding van geschikte broedterreinen met als gevolg het verloren gaan van vele nesten, hetgeen stellig hier en daar plaatsvindt. Veel ernstiger is nl. de aantasting van het karakter van verschillende broed- en voedselgebieden. Deze aantasting gebeurt op diverse manieren. Daar zijn, om eens enkele voorbeelden te noemen: ingebruikneming van broedgebied als militair oefenterrein (bijv.

Vliehors); ernstige verontreiniging van vele waterwegen, met als gevolg een sterke vermindering van de voedselvoorraad voor de *visdiefjes* (dit is bijv. volgens Prof. Dr. G. J. van Oordt wellicht de voornaamste oorzaak van de enorme achteruitgang van de *visdiefjes* op De Beer); ruilverkaveling met de daarmee samengaannde ontwatering en graslandverbetering (bijv. Ameland); inpolderingswerkzaamheden (bijv. Noorderleegh), in de nabije toekomst wellicht de Delta-planwerkzaamheden (bijv. Scheelhoek, Calandpolder etc.) en last not least industrialisatie en bouw van woningen, waardoor de *visdiefjes* reeds zijn verdreven van verschillende biotopen in de omgeving van grote steden (hetgeen uiteraard wel jammer, maar volkomen begrijpelijk is), doch waarvan nu ook tot groot verdriet van velen ons natuurreservaat De Beer het slachtoffer dreigt te worden.

Zoals hierboven reeds is uiteengezet, wordt het *visdiefje* in Nederland weliswaar door de Vogelwet volledig beschermd, maar desondanks toch door de mens op velerlei wijze ernstig bedreigd. Daarnaast wordt het de soort vaak door volkomen natuurlijke oorzaken uiterst moeilijk gemaakt. Men denke bijv. aan het dichtgroeien van verschillende geschikte broedplaatsen, waardoor het voor de *visdiefjes* onmogelijk wordt daar te nestelen; rattenplagen (bijv. op de Scheelhoek); platwormen; stormvloedden, die vooral voor de buitendijks broedende *visdiefjes* vaak funest zijn; het wegspoelen van de zo geschikte broedterreinen op Griend; aan roverijen door *zilvermeeuwen* en aan het verongelucken van vele jongen tengevolge van ongunstige weersomstandigheden. Hier staat tegenover, dat zowel de mens als de natuur de *visdiefjes* weer op verschillende andere manieren te hulp komen. Vrijwel iedereen heeft bijv. wel het nodig gehoord of gelezen over rattenbestrijding, *zilvermeeuwen*bestrijding of over het kunstmatig schoonhouden van geschikte broedplaatsen (o.a. op de Makkumerwaard, de Mokkebank). Dat de natuur soms zeer geschikte nieuwe broedterreinen creëert mag eveneens als bekend worden verondersteld; recente voorbeelden zijn o.a. Hompelvoet en Goudplaat). Natuurlijke rampen komen

de *visdiefjes* na verloop van tijd altijd weer te boven. De door de mens geschapen nieuwe broedgelegenheden zijn als regel slechts van zeer tijdelijke aard (zie bijv. Wieringermeerpolder, Noord-Oostpolder, Den Helder en diverse stadsuitbreidingen). Zij bewijzen echter, dat het, als men niet op de kosten ziet, vrij eenvoudig is om *visdiefjes* geschikte broedgelegenheid te verschaffen.

Dat het tevens mogelijk is om deze broedgelegenheden ook onder moeilijke omstandigheden te behouden, bewijzen de hierboven genoemde ervaringen op de Makkumerwaard en de Mokkebank. Wat dit betreft hoeven wij de toekomst voor de *visdiefjes* dus niet donker in te zien, mits de Nederlanders bereid blijven zich terwille van deze sympathieke vogels wat financiële offers te getroosten.

Somberder evenwel zijn de vooruitzichten t.a.v. de voedselgebieden. Van de verontreiniging van vele binnenwateren is nog steeds geen einde in het zicht en de uitvoering van het Delta-plan betekent ongetwijfeld eveneens een ernstige aanslag op de hier thans nog zo gunstige levensmogelijkheden. Immers de zoögeografie leert ons, dat juist de grote deltagebieden beroemd zijn om hun rijkdom aan water- en moerasvogels (bijv. Everglade National Park in Florida, de Marismas in Spanje, de Camargue in Frankrijk, de Donaodelta, de reservaten in de Wolgadelta, het Nijlgebied). Deze deltagebieden bieden dus kennelijk uitzonderlijke gunstige levensomstandigheden voor tal van vogelsoorten. Dat dit soms ook voor de *visdiefjes* het geval is, wordt bewezen door de verspreiding van de soort in ons eigen land. Het Delta-plan is echter inmiddels een onafwendbare realiteit geworden en wie weet, of dit over enkele decennia ook niet het geval zal zijn met het plan tot vrijwel algehele inpoldering van het Waddengebied.

De toekomstaspecten zijn dus bepaald niet erg rooskleurig. Er moet dan ook met klem op worden aangedrongen, dat het behoud van de nog overblijvende onaangetaste natuurgebieden ook in de toekomst wordt gewaarborgd en dat bij de uitvoering van het Delta-plan en andere waterbouwkundige- en cultuurtechnische werkzaamheden indien enigszins

mogelijk ook met de belangen van de vogelstand rekening zal worden gehouden. Slechts op die manier zal Nederland ook in de toekomst zijn faam als visdiefland kunnen handhaven. En, niet alleen vissen, maar ook *visdiefjes* brengen deviezen in het laatje, daar weet men op Texel en op De Beer van mee te praten!

Samenvatting

Uit de tabel blijkt, dat in Nederland tegenwoordig niet minder dan circa 35 à 40 000 paar *visdiefjes* plegen te broeden, waarmede Nederland hoogstwaarschijnlijk het belangrijkste visdiefland is in Europa ten westen van het „IJzeren Gordijn“. Naar zeer globale schatting nestelt de laatste jaren wellicht niet minder dan 25 à 35 % van voornoemde Europese populatie in ons land. De twee belangrijkste broedarealen zijn hier het Waddengebied en het gebied van de Zuidhollandse- en Zeeuwse eilanden. Het aantal broedparen varieert vrij sterk. Er mag echter worden aangenomen, dat in beide genoemde gebieden ten minste 75 % van de Nederlandse populatie pleegt te nestelen. Het gros van het resterende aantal broedparen nestelt langs de kusten van het IJsselmeer.

In de 3 bovenvermelde kustgebieden zijn thans negen kolonies met meer dan 1000 broedparen bekend. Bovendien zijn er in ons land nog tenminste 11 kolonies ter sterkte van meerdere honderden broedparen. De kolonies in het binnenland zijn alle slechts klein van omvang; slechts bij uitzondering nestelen hier meer dan 100 *visdiefjes* bijeen. In totaal broeden waarschijnlijk hoogstens 2000 paar *visdiefjes* in het binnenland, of wel niet meer dan 5 à 6 % van de Nederlandse populatie. Deze verdeling houdt stellig verband met de beschikbare hoeveelheid voedsel.

Bij vergelijking van de sterkte van de kolonies valt op, dat achteruitgang van sommige kolonies samenvalt met nieuwe vestigingen of uitbreidingen van bestaande broedkolonies op niet grote afstand (zie bijv. de recente teruggang van het aantal broedparen op De Beer en Scheelhoek en daarnaast de toename op Hompelvoet, Goudplaat, Flouwersinlaag en het Verdrongen Land van Saaf-

tinge). Ook is er ongetwijfeld een verband tussen aantalsschommelingen en de broedresultaten in de verschillende seizoenen. Deze broedresultaten kunnen, zoals bekend, o.m. sterk worden beïnvloed door ongunstige weersomstandigheden, overstromingen en roverijen door *zilvermeeuwen* of ratten. Daarnaast is de soort in sterke mate afhankelijk van het doen of laten van de mens.

De massale sterftesmoorden in de jaren 1906—1908 bijv. hebben ongetwijfeld tijdelijk een zeer ernstige achteruitgang van het aantal broedparen veroorzaakt. Naar de omvang van deze achteruitgang kunnen wij slechts gissen, daar kwantitatieve gegevens uit de vorige eeuw vrijwel geheel ontbreken. (Het enige bekende kwantitatieve gegeven heeft betrekking op het voorkomen van de soort op Rottumeroog, waar omstreeks 1860 circa 2000 paar *visdieffjes* hebben gebroed (Brouwer 1953). Ook de onrust en het rapen van eieren in de oorlogsjaren heeft een terugslag gehad op het aantal broedparen (zie bijv. de aantallen broedparen op De Beer).

Dat, met uitzondering van deze tijdelijke plaatselijke teruggang in de oorlogsjaren, het aantal broedparen gedurende de laatste decennia sterk is toegenomen, blijkt duidelijk uit de tabel vermelde cijfers. Een en ander is wellicht een gevolg van de directe protectie van de soort door de mens. De toekomstmogelijkheden lijken desondanks weinig rooskleurig. Dit vooral met oog op de te verwachten voor de soort nadelige gevolgen van de uitvoering van de Delta werken en inpolderingen, alsmede door de nog steeds doorgaande verontreiniging van binnenwateren en last not least, door de aanslag op het natuurreservaat De Beer. Alleen door welomschreven wettelijke garanties voor de nog overen door voortzetting van doelmatige beheer- en beschermingsmaatregelen zal het mogelijk zijn om in de toekomst onze faam als visdiefland te kunnen handhaven. Onder doelmatige beheersmaatregelen moet o.a. worden verstaan het kort houden van de in de nabijheid broedende *zilvermeeuwen*, rattenbestrijding en kunstmatig schoonhouden van broedplaatsen, die dreigen dicht te groeien.

LITERATUURLIJST

- Bakker, D., 1957: *Visdievensterfte*, D.L.N. 60, p. 95; Bosch, G., 1954: *Overzicht van de „Weidevogelstand” in het bewakingsgebied van 29 Vogelbeschermingswachten, aangesloten bij de B.F.V.W., Vanellus 3*, p. 14; 1954: De vogelstand van andere reservaten in 1953, *Vanellus 3*, p. 45; Brouwer, G. A., 1925: *Verslag van de Excursie naar Voorne's Westpunt en het Breede Water op 7 juni 1925*, *Ardea XIV*, p. 132; 1926: *Broedvogels*, *Ardea XV*, p. 41; 1928: *Broedvogels*, *Ardea XVII*, p. 24—26; 1936: *De excursies op 20 en 21 juni 1936 in Gaasterland*, *Ardea XXV*, p. 225; 1937: *Broedvogels*, *Ardea 26*, p. 65; 1939: *Broedvogels*, *Ardea 29*, p. 205; 1940: *Broedvogels*, *Ardea 30*, p. 233; 1941: *Broedvogels*, *Ardea 31*, p. 101; 1945: *Broedvogels*, *Ardea 33*, p. 175—177; 1946: *Broedvogels*, *Ardea 34*, p. 361—362; 1950: *Broedvogels*, *Ardea 38*, p. 214—215; 1950: *Griend, het vogeleiland in de Waddenzee*, 's-Gravenhage 1950; 1953: *Historische gegevens over onze vroegere ornithologen en over de avifauna van Nederland*, *Ardea 41*, p. 1—226; Buve, W. B. J. en J. Drijver, 1937: *De Vogelwet 1936 toegelicht en verklaard*, *Alphen aan de Rijn 1937*, p. 11—15; Cleveland Bent, A., 1921: *Life histories of North American Gulls and Terns*, *Bulletin 113 U.S. National Museum*, Washington 1921; Coul, P. G. Op de, 1932: *De Wieringermeerpolder in het broedseizoen 1932*, *Org. C.N.V. V*, p. 16; 1932: *De broedvogels van Wieringen*, *Org. C.N.V. V*, p. 57; Dobben, W. H. van, 1932: *Over de nieuwe bevolking der Wieringermeerpolder*, *Org. C.N.V. IV*, p. 116—117; 1934: *Bijdrage tot het meeuwen-vraagstuk*, *Org. C.N.V. VII*, p. 67—68; 1935: *Gegevens over de Wieringermeerpolder in het broedseizoen 1934*, *Org. C.N.V. VII*, p. 101—103; Drijver, J., 1915: *Het klutenterrain „De Petten”*, D.L.N. XX, p. 127; Dubois, J. M. F., 1908: *Een middag op Texel*, D.L.N. XIII, p. 235; Eykman, C., 1933: *Verslag vergadering op 20 mei 1933*, *Org. C.N.V. VI*, p. 33—34; 1933: *Excursie naar de Ankeveense plassen op 21 mei 1933*, *Org. C.N.V. VI*, p. 36; 1933: *Verslag vergadering op 24 september 1933*, *Org. C.N.V. VI*, p. 81; 1934: *Verslag vergadering op 25 mei 1934*, *Org. C.N.V. VII*, p. 59; 1949: *De Nederlandse Vogels*, Wageningen 1949, p. 893—898; Fisher, J. en R. M. Lockley, 1954: *Seabirds*, London 1954; Graaf, C. de en M. J. Ch. Kolvoort, 1953: *Vogelwaarnemingen in de Bijland in de jaren 1943 tot en met 1951*, De Liemers, Gedenkboek Dr. J. H. van Heek, 1953, p. 250; Goethe, F., 1952: *Der heutige Zustand der Seevogelwelt in der deutschen Bucht*, J. für Orn. 93, p. 199—201; Haverschmidt, Fr., 1924: *Ornithologische waarnemingen in 1924*, *Ardea 14*, p. 38; 1942: *Faunistisch overzicht van de Nederlandse Broedvogels*, Leiden 1942, p. 63—66; Hens, P. A., 1948: *Avifauna der Nederlandse provincie Limburg*, 3e aanvulling, *Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg*, Reeks I, p. 118; Hoogers, B. J., 1957: *De vogels van de plassen bij de Noordberg*, D.L.N. 60, p. 155; 1957: *Visdieffjes*, D.L.N. 60, p. 216; J., 1907: *Vogelmoord op de Texelsche ree*, D.L.N. XII, p. 98; Jespersen, P., 1946: *The Breeding birds of Denmark*; Junge, G. C. A., 1952: *Broedvogels*, *Ardea 40*, p. 149; Kate, C. G. B. ten, 1933: *Dwergetje van de visdief*, *Sterna h. hirundo L.*, *Org. C.N.V. VI*, p. 26; 1936: *Korte mededelingen*, *Org. C.N.V. VIII*, p. 138; 1940: *Ornithologie van Nederland*, *Limosa 13*, p. 148; 1941: *id.*, *Limosa 14*, p. 63; 1942: *id.*, *Limosa 15*, p. 41; 1944: *id.*, *Limosa 17*, p. 80; 1945: *id.*, *Limosa 18*, p. 82; 1946: *id.*, *Limosa 19*, p. 124; 1948: *id.*, *Limosa 21*, p. 133; 1952: *De Broedvogels van de „Oosterpolder” in 1951 en 1952*, *Limosa 25*, p. 1—11; 1954: *Ornithologie van Nederland*, *Limosa 27*, p. 158; 1954: *De broedvogels van „Oostelijk Flevoland” in 1953 en 1954*, *Limosa 27*, p. 119—131; 1955: *Laat broedgeval van de Visdief (Sterna hirundo)*, *Limosa 28*, p. 50—51; 1955: *De Broedvogels van „Oostelijk Flevoland” in 1955*, *Limosa 28*, p. 112—126; 1956: *Ornithologie van Nederland*, *Limosa 29*, p. 63; — en P. G. Op de Coul, 1932: *De avifauna van Urk*, *Org. C.N.V. V*, p. 143; Kullenbera, B., 1946: *Über Verbreitung und Wanderungen von vier Sterna-Arten*, *Arkiv för Zoologie*, Band 38 A, no 17, Uppsala 1946; Langenhoff, V., 1952: *Enige broedvogels in Noord-Brabant IV*, *Brabantia 1*, nummer 3, p. 104—106; Leeuwen, Chr. G. van, 1947: *Noord-oostpolderbewoners*, 7e bericht, broedseizoen 1946, *Limosa 20*, p. 171; Lehtonen, L., 1955: *Jokamiehen linturkirja*, p. 306. Osakeyhtiö 1955; Lensing, B. en A. v. Wijngaarden, 1947: *Visdievensterfte*, D.L.N. 69, p. 47; Lovenskiöld, H. L., 1949: *Håndbok over Norges Fugler*; Mayaud, N., 1936: *Inventaire des oiseaux de France*; Merikallio, E., 1955: *Suomen lintujen levinneisyys, ja lukumäärä*, p. 173, Helsinki 1955; Muller, J. H., 1942: *Noord-oostpolderbewoners*, 3e bericht (1942), *Limosa 15*, p. 69; 1943: *id.*, 5e bericht (1943), *Limosa 16*, p. 137; 1945: *id.*, 6e bericht (1944—1945), *Limosa 18*, p. 37; Oord, G. J. van, 1924: *Ornithologische waarnemingen in Nederland in 1908—1923*, *Ardea XIII*, p. 21; 1930: *The ornithological Reservations of the Netherlands in 1930*, *Ardea XIX*, p. 1—12; 1931: *Excursie*, *Ardea XX*, p. 181; 1939: *Excursievorslag 11 juni 1939*, *Ardea 28*, p. 119; — en J. Verwey:

Voorkomen en trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten, p. 49—50, Leiden 1925; Peeters, M., 1927: De Reeuwijksche en Sluipwijksche Plassen, D.L.N. 31, p. 262; Pelt Lechner, A. A. van, 1907: Tegenwoordige stand van bij Wageningen voorkomende vogelsoorten in vergelijking met vorige jaren en stand van enkele broedvogels bij Kerkwerpe, D.L.N. XII, p. 157; Peterson, R. T., G. Mountfort en P. A. D. Hollom, 1954: Vogelgids, Amsterdam 1954; Polak, B., 1938: De bedreigde plassen van Nieuwkoop en Noorden, D.L.N. XLII, p. 284—285; Reesoort, W. J., 1943: De avifauna van het eiland Marken, II, Limosa 16, p. 22; Rooth, J., 1955: Problemen rond de Noordse stern, naar aanleiding van waarnemingen op Griend, D.L.N. 58, p. 137—140; Ruiter, H., 1939: Excursie in de omgeving van Haamstede op 21 mei 1939, Limosa 12; Schaank, J. R. H., 1937: De broedvogels van de Wieringermeerpolder in 1936, Limosa 10, p. 30; 1938: id. in 1937, Limosa 11, p. 8—9; Schulz, H., 1947: Die Welt der Seevögel, ein Führer durch die Vogelbrutstätten der deutschen Küste, Hamburg 1947; Sluifers, J. E., 1937: Langs de Twiske, D.L.N. XLII, p. 207; Snoukaert van Schauburg, Mr. R. Baron van, 1922: Ornithologie van Nederland, jaarbericht C.N.V., no 12, p. 54; Steffen, W. K., 1937: Duinen van Voorne, II, Visdieffjes, D.L.N. XLII, p. 120—122; Strijbos, J. P., 1927: Vischdieffjes en Ratten, D.L.N. XXXI, p. 285—286; Tesch, P., 1907: De nestbouw van onze vogels, D.L.N. XII, p. 157; Thijssse, J. P., 1903: De Ornithologische Vereeniging op Texel, D.L.N. VII, p. 146; 1907: Vogelmoord, D.L.N. XII, p. 60; 1913: Het Vogeljaar, 2e druk, p. 346—363, Amsterdam 1913; 1917: Rottum en de Plaats, D.L.N. XXI, p. 217; Tinbergen, N., 1930: Uit het dagboek van de Beer, D.L.N. XXXV, p. 130; Traanberg, A., 1907: Vogelbevolking van Nederland, D.L.N. XII, p. 158; Verheyen, R., 1957: Over de Laromnicolae als broedvogels in België, De Giervalk, 1957, afl. 1, p. 8—9; Vries, Tj. Gs., 1926: Opmerkingen n.a.v. „Voorkomen en Trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten”, Ardea XV, p. 86; Vijverberg, J., 1917: Uit het gezinsleven van meeuwen en sterns, D.L.N. XXI, p. 321—327; Walters, J., 1952: De avifauna van de uitbreidingsplannen in Amsterdam West, Limosa 25, p. 34—36; 1953: id., Limosa 26, p. 32—49; 1954: id., Limosa 27, p. 29—38; Wilcke, J., 1956: Velduil als rover van visdieffjes, D.L.N. 59, p. 214; Witherby, H. F., e.a., 1952: The handbook of British Birds, 7e druk, deel V, p. 28—35, London 1952; Wolman, D., 1914: Van enkele vogels op Schiermonnikoog, D.L.N. XVIII, p. 44—45; IJzendoorn, A. L. J. van, 1947: Broedvogels van de Wieringermeer in 1945 en 1946, Limosa 20, p. 155; 1947: Broedvogels van de Wieringermeer in 1947, Limosa 21, p. 58.

Wanneer vogels voeren ?

Ik zie dat er tegenwoordig in menig voederhuisje bij de huizen de gehele winter door wordt gevoederd, onafhankelijk van de weerstoestand. Ik zelf doe daar aan mee: 1e. omdat het zo aardig is de vogels vlakbij huis te zien, en 2e. met het idee, dat de vogels in een goede voedingstoestand zullen verkeren tegen dat de barre koude zal komen. Ik stel mij voor, dat aan deze „kleine wintervoeding” geen bezwaren zijn verbonden, mits men maar niet al te ver er mee gaat, zoals signaleerd in het aardige boekje „Birds as individuals”: een mezenpaar voedde zijn jongen in hoofdzaak met vet, dat de schrijfster verstrekte, met het gevolg, dat bij deze jongen de veren niet tot ontwikkeling kwamen. Ik heb hier een merelpaar, dat reeds een paar jaren het gehele jaar doorgaat met stukjes kaas in de kamer te halen. De pierenjacht lijkt hier niet onder te lijden, zodat het menu van de jongen wel voldoende zal zijn gevarieerd. J. H. T. N.

Tegen voeding tussen september en maart lijkt geen bezwaar te bestaan, al is het raadzaam, ook dan naar variatie te streven. Wil men ook in de broedperiode de vogels door voeding aan de tuin binden, dan moet worden gestreefd naar zo ruim mogelijke variatie: meelwormen, miereneieren (poppen), zaad, groen voer, enz. En zo mogelijk een bad- en drinkvijver aanleggen! — Red.

Staartmezen en gaaien

Mr. E. D. Maaldrink wijst er op, dat vooral staartmezen nesten herhaaldelijk worden geplunderd door *Vlaamse gaaien*. Hij stelt voor, dergelijke nesten te beschermen met grofmazig kippenngaas, waar de *staartmeesjes* wel, doch de gaaien niet door kunnen.

Wij geven deze suggestie gaarne door en zullen t.z.t. graag iets vernemen over ervaringen, opgedaan met deze beschermingsmethode. — Red.

Kwartel in de duinen

Op 30 april j.l., een drukkend zwoele ochtend zonder zon, was ik met een aantal vroege-vogel-excursionisten in de zeeduinen toen wij op een open stukje duinterrein een, voor ons aanvaardbaar vreemde, vogel zagen tussen het lage gras. Onze eerste gedachte was aan een *patrijs*, maar zodra hij zich geheel liet zien begrepen wij dat het niet anders dan een *kwartel* kon zijn. Een mensenleven loop ik door de duinen, maar nooit zag ik daar een *kwartel*. Gaarne zou ik willen weten of er ooit eerder een *kwartel* in de zeeduinen is waargenomen. De vogel was volkomen rustig en was waarschijnlijk op de terugtrek naar zijn broedgebied. Wij konden hem, het was een mannetje, van zes meter afstand goed observeren. De vogel zocht wat voedsel op de grond, vloog af en toe in de struiken maar kwam weer op de zelfde plaats terug, tussen enkele mussen. Zou het mogelijk zijn dat de *kwartel* afgeschrikt door de huizenzee, die van de duinen over Delft tot zowat Rotterdam doorloopt, zijn heil zocht in de kuststrook, waar tenminste nog weijtjes en ruigten zijn? De *kwartel* is een onregelmatige broedvogel van hooi- en korenlanden, soms talrijk, soms zeldzaam in Nederland en gelijkt enigszins op een kleine *patrijs*.

Gaarne bericht indien kwartels ergens worden aangetroffen aan Han Krug, Morelstraat 24, den Haag.

Sneeuwgorzen in bouwput

Op 10 januari zag ik in een bouwput van de Deltawerken in het Harinavliet een groep van ongeveer 100 vogels, die ik met behulp van de Vogelgids als *sneeuwgorzen* determineerde. Als deze het voorzien hadden op het zaad van rogge en gerst, dat er tegen verstuiving wordt gezaaid, is dit niet zonder gevaar, want dit is geprepareerd tegen ziekten met kwikhoudende middelen, maar ook met het niet-giftige teerpreparaat Morkit, dat ten doel heeft vogels ervan te weerhouden het op te eten. Dode of zieke exx. trof ik niet aan. C. SIPKES.

In Oostelijk Flevoland zijn in het begin van dit jaar dode en stervende kraaien en eenden aangetroffen, wier levers bij onderzoek geringe hoeveelheden kwik bleken te bevatten. Aangenomen moet worden, dat deze vogels inderdaad zaaizaad, dat met kwikhoudende middelen was geprepareerd, hebben gegeten. Dit was breedwerpig uitgezaaid, waarop er veel eenden en kraaien op af zijn gekomen. Wanneer het zaaien met de machine gebeurt, werkt deze het zaad onder de grond, zodat geen verliezen onder de vogels behoeven te worden gevreesd. Het breedwerpig zaaien geschiedde in dit geval door zeer bijzondere omstandigheden. — Zws.